

AZ IMPERITIA MINT A FELELŐSSÉGRE VONÁS ALAPJA A RÓMAI JOG FORRÁSAIBAN

IMPERITIA AS A BASIS OF LIABILITY IN THE SOURCES OF ROMAN LAW

Gedeon Magdolna* – Bálint Anita**

Absztrakt

A római jog forrásaiban többször szerepel az *imperitia* kifejezés. Ez jelentheti szakmai ismeretek hiányát, de tudatlanságot vagy tapasztalatlanságot is. Konkrét jelentését mindig a tárgyalt esetben nyeri el. Jelen tanulmány azokat az eseteket elemzi, melyekben az *imperitia* felelősségre vonást alapoz meg. Ebbe a körbe azok az esetek tartoznak, melyekben *locatio conductio* keretében alkalmazott orvosok, öszvérhajcsárok, mesteremberek szakmai járatlanságuk miatt okoznak kárt. Szerződésen kívül okozott károk esetén a tarlóégetéssel, illetve az *actio aquae pluviae arcendae* megindításával kapcsolatban szerepel az *imperitia* a forrásokban.

Kulcsszavak: imperitia, locatio conductio, lex Aquilia, artifex, casus, error, actio aquae pluviae arcendae

Abstract

The term *imperitia* appears several times in the sources of Roman law. This can mean a lack of professional knowledge, but also ignorance or inexperience. It always acquires its specific meaning in the discussed case. The present paper analyzes the cases in which *imperitia* establishes the liability. This range primarily includes cases in which doctors, mule drivers, and craftsmen employed under a *locatio conductio* cause damage due to their professional inexperience. In the case of damages caused outside of a contract, *imperitia* is mentioned in the sources in connection with stubble burning and the initiation of the *actio aquae pluviae arcendae*.

Keywords: imperitia, locatio conductio, lex Aquilia, artifex, casus, error, actio aquae pluviae arcendae

Bevezetés

Finály Henrik latin szótára szerint az *imperitia*. *-ae f* latin szó jelentése: tapasztalatlanság, ügyetlenség, értetlenség, tudatlanság. A római jog forrásaiban többször szerepel ez a kifejezés, mégpedig az előbbi szótári alak valamennyi jelentésének összefoglalásaként. Az *imperitia* bár néhányszor szinonimaként szerepel az *erroral*, a tévedéssel, vagy az *imprudentiával*, a tudatlansággal, mégis többnyire akkor használják a

* Gedeon Magdolna, habilitált egyetemi docens, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Jogtörténeti és Jogelméleti Intézet, Jogelméleti és Jogszociológiai Tanszék; e-mail: magdolna.saryne.gedeon@uni-miskolc.hu

** Bálint Anita, II. évfolyamos doktorandusz, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Deák Ferenc Állam-és Jogtudományi Doktori Iskola; e-mail: balint.anita@student.uni-miskolc.hu

jogtudósok, ha az esetben szereplő félnek valamilyen szaktudása kellene, hogy legyen egy tevékenység ellátásához, de azzal nem rendelkeznek.

A forrásokban többször szerepel az *imperitia lapsus* kifejezés. Szó szerint ez azt jelenti, hogy szakértelem hiányából eredő hiba. Általában azokban az esetekben fordul elő, amikor valaki egy jogi kérdésben téved.

Azokat a forrásokat, melyekben az *imperitiának* jelentősége van, három nagyobb csoportba lehet sorolni. Az egyik csoportot azok az esetek képezik, melyekben a szaktudás hiányát a felelősségre vonás alapjának tekintették. Ide a *locatio conductio*-val kapcsolatos ügyek tartoznak, ahol a vállalkozónak a kötelelem teljesítéséhez valamilyen szaktudással kell rendelkeznie vagy az *imperitia* miatt olyan kár keletkezett, amikor a *lex Aquilia* alapján lehet keresetet indítani. A két esetkör gyakran összekapcsolódik. Olyan eseteket is találunk a forrásokban, amikor az *imperitia* szerződésen kívül okozott károk esetében alapozza meg a felelősségre vonást.

A másik csoportba azokat az eseteket lehet sorolni, melyekben az eljárásban résztvevő feleknek a jogi ismeretei hiányoznak, a harmadikba pedig azok, melyekben maga a jogszolgáltató téved egy jogi kérdésben. Ez a tanulmány az első csoportot alkotó jogeseteket elemzi.

Gaius szerint az *imperitia culpának* számít:

D. 50,17,132 *Gaius libro septimo ad edictum provinciale. Imperitia culpa adnumeratur.*

A kötelemekkel kapcsolatos egyik legfontosabb kérdés a felek felelőssége a nem szerződészerű teljesítés esetén. Vállalkozási szerződés alapján a felek általában *culpa levis*-ért felelnek, az átvett dolgokért *custodia* felelősséggel tartoznak. A vállalkozási szerződéseknél központi szerepet játszik a vállalkozó szakértelme, hiszen a vállalt mű elkészítéséhez megfelelő szaktudással kell rendelkeznie. Ezért, ha valaki egy kötelelem teljesítéséhez szükséges szakértelemmel nem rendelkezik, úgy tartozik felelősséggel, mint aki gondatlanul járt el, nem tanúsította a jó és gondos családapától elvárható magatartást.

Egyes vélemények szerint az *imperitiát* a *custodiához* lehet sorolni azokban az esetekben, amikor a más dolgában a szakszerűtlen tevékenység miatt keletkezett kár.¹ Susan D. Martin szerint az *imperitia* kifejezést a római jogászok azoknak a szakképzett személyeknek a felelősségére használták, akik munkájuk során mások tulajdonát károsították.² A szerző megállapításával ellentétben inkább úgy lehetne fogalmazni, hogy a munkát elvállaló személy éppen nem rendelkezik kellő szakképzettséggel, ezért nem tudja elvégezni a rábízott feladatot. A *lex Aquilia*-val kapcsolatos esetekben is találkozunk az *imperitiával*, többször a vállalkozási szerződések teljesítése során felmerült károk során.

Paul J. du Plessis szerint a rómaiak nem határozták meg általánosan, hogy ki számít iparosnak, vagy mely szakmákhoz kell szakértelem. A szaktudás hiányát mindig a jogi kérdés kontextusában vizsgálták.³

1. Az orvosok *imperitiáért* való felelőssége

Az *imperitia* az orvosok eljárásával kapcsolatban meghatározó alap volt a felelősségre vonásukhoz, hiszen tevékenységüket csak megfelelő szakértelem birtokában tudták ellátni. Az

¹ Ld. Max KASER: Das römische Privatrecht I., C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München, 1955, 426.

² Susan D. MARTIN: The Responsibility of Skilled Workers in Classical Roman Law, *The American Journal of Philology*, Spring, 2001, Vol. 122 No. 1 (Spring, 2001), 107–129., 108.

³ Paul J. du PLESSIS: The Nature of the Mule, *RIDROM* [online] 29-2022, 1–22, 8., DOI: <https://doi.org/10.17811/ridrom.1.29.2022.1-22>

ő szaktudásuk összetettebb, és az eredmény tekintetében is speciálisabb más szakmai jártasságot követelő *conductorok*étól, ezért érdemes azoktól elkülönülten vizsgálni a rájuk vonatkozó forrásokat.

Azt, hogy az orvosok milyen szerződés keretében végezték munkájukat, nehéz meghatározni. Ahogyan arra Molnár Imre rámutat, a gyógyítást nem lehet egyértelműen sem a *locatio conductio operis*, sem a *locatio conductio operarum* keretében végezni, hiszen az orvosnak eredményt, a beteg meggyógyítását, vagy folyamatos munkavégzést sem kell felmutatnia. Így attól függően, hogy az orvos mit vállalt – ápolást vagy a beteg állapotának javítását – lehet munkaszerződésről vagy vállalkozási szerződésről beszélni, de az orvos munkája „valahol a kettő között helyezhető el”.⁴

Apuleius a mágia vádjával szemben elmondta, hogy az elé vezetett asszony állapota súlyos volt, nem lehetett rajta segíteni. Egyébként sem a mágusok dolga a betegségek gyógyítása.⁵ Bár az eredményfelelősség hiányát a következő forráshely is tükrözi, Ulpianus szerint a szaktudás hiányára az orvos nem hivatkozhatott, tehát nem védekezhetett azzal, hogy a kezelt betegség elhárításához nem volt meg a szaktudása:

D. 1,18,6,7 *Ulpianus libro primo opinionum. Sicuti medico imputari eventus mortalitatis non debet, ita quod per imperitiam commisit, imputari ei debet: praetextu humanae fragilitatis delictum decipientis in periculo homines innoxium esse non debet.*

Amint az orvosnak a betegség halálos eredményét nem kell betudni, úgy, amit *imperitia* által követ el, be kell tudni. Mert a csalás bűncselekménye veszély esetén az emberi törékenségre miatt nem maradhat büntetlenül.

Ebben az esetben Ulpianus tehát *delictum*nak, csalásnak (*delictum decipientis*) tekintette, ha az orvos megfelelő szakértelem nélkül (*per imperitiam*) végezte tevékenységét.

Az orvos szakszerűtlen eljárása miatt, ha vállalkozási szerződés keretében operálta a rabszolgát, *actio locati* vagy *actio legis Auliliae* is indítható volt ellene:

D. 9,2,7,8 *Ulpianus libro 18 ad edictum. Proculus ait, si medicus servum imperite secuierit, vel ex locato vel ex lege Aquilia competere actionem.*

Proculus mondja, ha az orvos a rabszolgát *imperite* operálta, vagy *ex locato* vagy *ex lege Aquilia* lehet perelni.

A Digestában ezután Gaiustól következik egy fragmentum:

D. 9,2,8, pr.: *Gaius libro septimo ad edictum provinciale. Idem iuris est, si medicamento perperam usus fuerit. Sed et qui bene secuierit et dereliquit curationem, securus non erit, sed culpa reus intellegitur.*

Ugyanez a szabály, ha a gyógyszert helytelenül alkalmazzák. Ha azonban valaki jól operált, és a gondozást elhanyagolta, nem lehet nyugodt, hanem *culpáért* felelős.⁶

⁴ MOLNÁR Imre: Munkajogi szabályok a birodalmi jog és a szerződési praxis alapján az ókori Rómában, in: Acta Universitatis Szegedinensis, Acta Juridica et Politica Tomus LXIV, Tanulmányok Dr. Nagy László egyetemi tanár születésének 90. évfordulójára, Szeged, 2004, 301–321., 313.

⁵ Apul. Apol. 51. Vö. Vivian NUTTON: Punishing the Incompetent Physician: Some Neglected Cases, in: Greek Medical Papyri, (ed. Nicola Reggiani): De Gruyter, Berlin, 2019, 135., <https://doi.org/10.1515/9783110536409-011>

⁶ Ez utóbbi szabály a Collatiókban is szerepel: Coll. 12,7,7: *quemadmodum si hominem medicus recte secuierit, sed negligenter vel ipse vel alius curaverit, Aquilia cessat.*

A római felfogás szerint *delictumok* esetében a *culpának* valamilyen cselekmény által nyilvánvalóvá kellett válnia. Különösen elvárt volt ez a *damnum iniuria datum* elkövetésekor, ezért a *culpa in faciendo*-t *culpa Aquiliana*-nak is nevezték.⁷ Az *imperitia*, amit a jogtudósok a *culpa* körébe vontak, így a szakszerűtlen tevékenységben nyilvánult meg. Ezek a források azt mutatják, hogy az orvos – bár nem terhelte eredményfelelősség – ha a tevékenységét hozzá nem értéssel végezte, vagy a kellő ápolást elmulasztotta, esetleg rossz gyógyszert adott, felelősségre volt vonható. A gyógyítással kapcsolatos esetekben az *imperitiát* megalapozhatta, ha a körülmények arra engedtek következtetni, hogy az orvos elvállalta a gyógykezelést, bár az előtte lévő betegséghez nem értett.

2. Az öszvérhajcsár esete

A Gaiustól idézett előbbi fragmentum a következőképpen folytatódik⁸:

Mulionem quoque, si per imperitiam impetum mularum retinere non potuerit, si eae alienum hominem obriverint, volgo dicitur culpa nomine teneri. Idem dicitur et si propter infirmitatem sustinere mularum impetum non potuerit: nec videtur iniquum, si infirmitas culpa adnumeretur, cum affectare quisque non debeat, in quo vel intellegit vel intellegere debet infirmitatem suam alii periculosam futuram. Idem iuris est in persona eius, qui impetum equi, quo vehebatur, propter imperitiam vel infirmitatem retinere non poterit.

Egy öszvérhajcsár is felel, ahogy általában mondják, *culpa* miatt, ha a rohanó öszvéreket *imperitia* miatt nem tudja visszafogni, és azok eltaposnak egy idegen rabszolgát. Ugyanez a helyzet, ha erő hiánya miatt nem tudta az öszvéreket visszafogni. És nem tűnik helytelennek, ha a nem kellő erőt a *culpához* számítjuk, mert senkinek sem kell egy feladatot elvállalnia, melynél, ahogy ismeri vagy ismernie kell, az ő erőtlensége másra nézve veszélyes lehet. Ugyanez érvényes a lovasra, mely a rohanó lovat *imperitia* vagy gyengeség miatt nem tudja megzabolázni.⁹

Philipp Klausberger szerint ebben az esetben az a fő probléma, hogy az öszvérhajcsár elvállalta az állatok terelését, bár tudnia kellett volna, hogy sem kellő szaktudása, sem kellő ereje nincs a feladat ellátásához. Ezért, ha az öszvéreket eltapossák más rabszolgáját, mivel saját képességeinek tudatában kellett volna lennie, *culpa* miatt lehet ellene a *lex Aquilia* alapján is keresetet indítani.¹⁰ Ebben az esetben tehát az *imperitia* azért minősül *culpának*, mert az öszvérhajcsár rosszul mérte fel saját képességeit.¹¹

⁷ Károly VISKY: Die Frage der Kausalität aufgrund des D. 9,2 (ad legem Aquiliam), *RIDA*, 1979/3, 475–504., 495.

⁸ Alan Watson szerint a két eset egy fragmentumban való összevonása azt mutatja, hogy az orvosok és az öszvérhajcsárok szakértelmének hiánya közt nincs különbség. Ld. Alan WATSON: Failures of the Legal Imagination, *University of Pennsylvania Press*, Philadelphia, 1988, 76. Ez nem igaz, hiszen amellet, hogy az orvosok speciális szakértelme nem hasonlítható sem az öszvérhajcsárok, sem az *artifexek* tudásához – amint azt látni fogjuk – az öszvérhajcsárnak testi erővel is rendelkeznie kellett.

⁹ Az öszvérhajcsár esete Iustinianus Institutióiba is szerepel: Inst. 4,3,8.

¹⁰ Philipp KLAUSBERGER: Is iniuria autem occidere intellegitur, cuius dolo aut culpa id acciderit. Some remarks on Gaius teaching tort law, *Acta Universitatis Lodziensis, Folia Iuridica* 99, 2022, 113–122., 115–116., Doi: <https://doi.org/10.18778/0208-6069.99.08>

¹¹ Ehhez hasonló eset, amikor valaki túl sok súlyt próbál magával vinni, és azt ledobva megöl egy rabszolgát. Ezt a személyt is lehet a *lex Aquilia* alapján perelni, hiszen rosszul mérte fel, mekkora súlyt tud magával vinni: Ulp. D. 9,2,7,2: *Sed si quis plus iusto oneratus deiecerit onus et servum occiderit, Aquilia locum habet: fuit enim in ipsius arbitrio ita se non onerare.*

Paul J. du Plessis szerint a római jog forrásaiban négy igavonó állat szokott előfordulni: az ökör, az öszvér, a ló és a szamár, melyek egyúttal *res mancipi*-nek¹² minősültek. A szamár csak olyan esetekben fordul elő, melyekben valamely jogviszony passzív tárgyát képezi, nem jellemző rá a vadság. Ezzel szemben az öszvérekkel kapcsolatban a rómaiak körében elterjedt nézet volt azok természetes vadsága, ezért csak megfelelő szakértelemmel rendelkezők hajthatták őket.¹³ Ehhez hozzátehetjük, hogy a lovak is az öszvérhez hasonlóan hajlamosak a megbokrosodásra, amint ez a fragmentum utolsó mondatából kiderül. Így akinek nincs kellő tapasztalata és ereje az állatok megfékezéséhez, lényegében gondatlanul jár el, ha ilyen feladatot elvállal.

Az öszvérhajcsár esete Iustinianus *Institutiói* is tartalmazzák. Ez a forráshely az öszvérhajcsár erőtlenségét jobban kihangsúlyozza:

Inst. 4,3,8: *Sed et si propter infirmitatem retinere eas non potuerit, qui, cum alius firmior retinere potuisset, aequae culpa tenetur.*

Az *Institutones* szövege az erőtlenséghez egy mércét állít, mely szerint más hajcsár meg tudta volna fékezni az állatokat. Így a kellő erővel nem rendelkező hajcsár nem hivatkozhat arra, hogy az állatokat képtelenség lett volna visszafogni. Molnár Imre szerint a különösebb szaktudást nem igénylő esetekben a „döntő hangsúly a munkás fizikai erejére esett.”¹⁴ Az öszvérhajcsár tevékenységéhez azonban mind szaktudásra, mind erőre szükség volt.

Érdekes párhuzamot von Cosima Möller az öszvérek esete és az „intelligens ügynökök” között. Vajon a számítógépes programokból eredő károkért kinek és miért kell felelnie? Ezek a programok ugyanis az öszvérekhez hasonlóan eltérhetnek a megszokott működéstől, amivel valamilyen kárt okoznak. Ilyenkor az emberi felelősséget azon a ponton lehet megalapozni, amely hozzáférést enged a program működéséhez.¹⁵ Hozzátehetjük, hogy az öszvérhajcsárhoz hasonlóan a programozóknak is számítaniuk kell az ilyen esetekre, és képesnek kell lenniük a megakadályozásukra.

3. Mesteremberek *imperitiáért* való felelőssége

A mesteremberek *imperitiáért* való felelősségére nézve az alapvető szabály:

D. 19,2,9,5 *Ulpianus libro 32 ad edictum. Celsus etiam imperitiam culpa adnumerandam libro octavo digestorum scripsit: si quis vitulos pascendos vel sarciendum quid poliendumve conduxit, culpam eum praestare debere et quod imperitia peccavit, culpam esse: quippe ut artifex, inquit, conduxit.*

Celsus digestáinak 8. könyvében írta, hogy az *imperitia culpa*nak számít. Ha valaki elvállalta, hogy borjakat legeltet, ruhákat javít vagy tisztít, *culpáért* kell helytállnia, és amit *imperitia* miatt rosszul csinált, *culpa*nak számít. Amint azt ugyanis Celsus mondja, mint szakember (*artifex*) vállalta el.

Ez az alapszabály tehát kimondja, hogy ha a *conductor*, aki magát szakembernek mondja, nem rendelkezik az elvállalt tevékenységhez szükséges szakértelemmel, felelni fog az ebből eredő károkért. Amint azt Zimmermann is kifejti, a jogtudós által felsorolt esetekben az

¹² Epit. Ulp. 19,1: *Mancipi res sunt ... quadrupedes, quae dorso collove domantur, velut boves, muli, equi, asini.*

¹³ PLESSIS: i. m. 19.

¹⁴ MOLNÁR i. m. 309.

¹⁵ Cosima MÖLLER: Haftungskonzepte im römischen Deliktsrecht, in: Intelligente Agenten und das Recht (Hrg. Sabine Gless–Kurt Seelmann), Nomos, Baden-Baden, 2016, 119–138., 135–136.

imperitia azért alapozza meg a felelősségre vonást, mert a *conductor* a megbízást „*ut artifex ... conduxit*”. Emellett az átvett dolgok tekintetében a vállalkozók *custodia* felelősséggel is tartoznak, pedig nem azok őrizetéért kapják a díjukat. A vállalkozó ezért nemcsak lopás esetén, hanem például egérrágás miatt is felelősségre vonható:

D. 19,2,13,6: *Ulpianus libro 32 ad edictum. Si fullo vestimenta polienda acceperit eaque mures roserint, ex locato tenetur, quia debuit ab hac re cavere.*

Zimmermann szerint ezekben az esetekben a ruhatisztító (*fullo*) *culpája* irreleváns.¹⁶ Hozzátehetjük viszont, hogy a *fullo* szakértelmének valószínűleg az egérrágás megelőzésére is ki kellene terjednie, hiszen az előbbi *fragmentum* alapján az ilyen károsodásoktól meg kell védeni a ruhákat.

Plessis szerint ez a forrás arra utal, hogy a római jogászok kezdték elkülöníteni a speciális készségeket igénylő feladatok listáját. Ez azonban nem volt egy végleges, zárt lista, Celsus is csak példálózó felsorolást ad az *artifex*ekről. Az *artifex* fogalmát pedig a római jogászok soha nem fogalmazták meg pontosan.¹⁷ Martin szerint a jogászok az *imperitia* mint jogi doktrína fejlődését a jog és annak szociális, gazdasági összefüggései közt vizsgálták. Ez a jogászok módszereiről is képet nyújt, akik a munkaerőnek csak egy részét mutatták be írásaikban.¹⁸

A római jog egyéb forrásaiban is a felelősségi kérdések körében gyakran az előbbi *fragmentum*ban felsorolt *conductorok* fordulnak elő. Ha ezeket a forráshelyeket vizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy ezekben az esetekben nem egy természetes készséget kell felmutatnia az *artifex*nek, hanem valamilyen tanult szakértelmet. Így az öszvérhajcsár nem tekinthető jogi értelemben *artifex*nek, mivel nála a szakértelem mellett a testi erő meglétét is figyelembe vették a jogászok.

Ebben a körben speciális eseteket is találunk.¹⁹ Az egyik az üvegcsiszolókra vonatkozó szabályokat tartalmazza:

D. 9,2,27,29 *Ulpianus libro 18 ad edictum Si calicem diatretum faciendum dedisti, si quidem imperitia fregit, damni iniuria tenebitur: si vero non imperitia fregit, sed rimas habebat vitiosas, potest esse excussatus: et ideo plerumque artifices convenire solent, cum eiusmodi materiae dantur, non periculo suo se facere, quae res ex locato tollit actionem et Aquiliae.*

Ha az üvegeklyhet csiszolásra adtad, és az *imperitia* miatt tört el, *damnum iniura* áll fenn. Ha azonban nem *imperitia* miatt tört el, hanem az anyag volt hibás, mentesülhet (a mester). Így a legtöbb mester meg szokott egyezni, midőn ilyesféle anyagokat adnak át nekik, hogy nem a saját veszélyére készíti el, amely kizárja, hogy *ex locato* vagy a *lex Aquilia* alapján perelni lehessen.

Franz Haymann szerint a szöveg interpolált, erre utalnak a benne előforduló hibás vagy nem odaillő nyelvtani fordulatok. Szerinte a klasszikus korban a mester nem menthetné ki magát anyaghibára hivatkozva, mert szakértelménél fogva azt is fel kellene ismernie. Így nem

¹⁶ Reinhard ZIMMERMANN: *The Law of Obligations - Roman Foundations of the Civilian Tradition*, Oxford University Press, Oxford, 1996, 398–399.

¹⁷ PLESSIS: i. m. 6.

¹⁸ MARTIN: i. m. 108.

¹⁹ Az ebbe a körbe tartozó eseteket feldolgozó szakirodalom bőséges, más-más nézőpontból közelítenek a bennük felmerülő jogi problémához. Tanulmányunkban csak azokat a véleményeket ismertetjük, melyek az *imperitia* fogalmának megközelítésében szerepet játszanak.

vállalná a munkát, csak akkor, ha a megrendelő a felvilágosítás után is ragaszkodna hozzá.²⁰ Véleményünk szerint azonban kevésbé hihető, hogy egy mesterember az anyaghibát fel tudja ismerni, hiszen azok szabad szemmel általában nem láthatóak.

Mayer-Maly szerint viszont a mesterek törekvése az volt, hogy az *imperitiáért* való felelősséget elkülönítsék az anyaghibából eredő veszélyviseléstől, amit Ulpianus is hangsúlyozni kívánt.²¹ A forrásból azonban mindenképpen nyilvánvaló, hogy az *imperitia* megalapozza a *damnum iniuria datum* miatti felelősségre vonást. Visky Károly szerint ez azzal a törekvéssel is összefügg, hogy a *delictum* elkövetésénél szükséges vétkesség meglétét minél szélesebb körre ki tudják terjeszteni.²² Tehát az *imperitia* megalapozta az *actio legis Aquiliae* indításához szükséges *iniuria* fennállását.

Ugyanakkor megfontolandó, hogy mindenfajta jogi okoskodás nélkül ez a szabály a római jogra jellemző *naturalis ratio*-nak felel meg, és inkább az érdekszféra elv alapján dönt arról, hogy az anyaghibából eredő károkat a megrendelő viseli. Ebben az esetben az *imperitia* jelentései közül az ügyetlenség is szerepet játszhat, hiszen, ha az *artifex* véletlenül elejti a kelyhet, akkor is kártérítéssel tartozik. Ezekben az esetekben így az *imperitiára* való hivatkozás a *culpa levis*-en túl egy nagyobb gondosságot követel, a mesterember nem tudja magát azzal kimenteni, hogy úgy járt el, mint egy jó és gondos családapa.

Szintén Ulpianustól ered az előbbihez nagyon hasonló esetet leíró *fragmentum*:

D. 19,2,13,5 Ulpianus libro 32 ad edictum Si gemma includenda aut insculpenda data sit eaque fracta sit, si quidem vitio materiae fractum sit, non erit ex locato actio, si imperitia facientis, erit. Huic sententiae addendum est, nisi periculum quoque in se artifex receperat: tunc enim etsi vitio materiae id evenit, erit ex locato actio.

Ha drágakövet befoglalásra vagy metszésre adnak át, és az eltörik, ha az anyag hibájából tört el, nem indítható *actio locati*, ha *imperitia* miatt történt, indítható. Ha a veszélyt a kézműves magára vállalja, az anyag hibája miatt való történés esetén is indítható *actio locati*.

Az előbbi esettől való fő különbség, hogy a kézműves itt magára vállalja azt a kárt is, ha az anyag hibája miatt törik el a drágakő. Martin szerint – aki ezeket az eseteket alapvetően egy gazdasági, szociális összefüggésben elemzi – az ékszerész gyengébb pozíciója mutatkozik meg a megrendelővel szemben, és lehet, hogy ezzel a kikötéssel egy magasabb díjat próbált elérni a munkájáért.²³ Plessis szerint az ékszerész magabiztos a dolgában, és az anyag megvizsgálása után kész a veszély átvállalására.²⁴

Ezek a vélemények azonban csak feltevések, biztosak nem lehetünk bennük. Arra azonban a jogesetek jól rávilágítanak, hogy a rómaiak tisztában voltak a szakemberek alkalmazásával járó károk lehetőségével, és már a szerződéskötéskor próbálták rögzíteni, ki miért lesz felelős. Amint láthattuk, azonban a fő szabály az maradt, hogy ha valaki hamisan szakembernek adta ki magát, a keletkezett károk megtérítése alól nem bújhatott ki azzal, hogy nem értett az elvállalt munkához. Ezek a szabályok így lényegében a megrendelők védelmét szolgálták a kontárokkal szemben.

²⁰ Franz HAYMANN: Textkritische Studie zum römischen Obligationenrecht, SZ, 40 (1919), 167–350, 191.

²¹ Theo MAYER-MALY: Locatio conductio: eine Untersuchung zum klassischen römischen Recht, Harold, Wien, 1956, 194.; Vö. MOLNÁR Imre: A vállalkozói és munkabérszerződés alanyainak felelőssége és veszélyviselése a római jogban, Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica et Politica, Tomus XXI Fasciculus 2, Szeged, 1974, 16.

²² VISKY: i. m. 499.

²³ MARTIN: i. m. 118.

²⁴ PLESSIS: i. m. 7.

4. Az imperitia szerepe szerződésen kívül okozott károk esetén

Ebbe a csoportba azokat az eseteket soroljuk, melyekben nem tanult mesterséggel rendelkező károkozók szerződésen kívül keletkezett károkért való felelősségét vagy a fenyegető kár miatt indítható keresetet alapozza meg az *imperitia*. Ezekben az esetekben az *imperitia* kifejezést nem valamilyen tanult szaktudás hiányaként, hanem ügyetlenség, tapasztalatlanság vagy tévedés értelmében használják a források. Az egyik ilyen eset szintén a *lex Aquilia*-val kapcsolatos:

D. 9,2,30,3 Paulus libro 22 ad edictum In hac quoque actione, quae ex hoc capitulo oritur, dolus et culpa punitur: ideoque si quis in stipulam suam vel spinam comburendae eius causa ignem immiserit et ulterius evagatus et progressus ignis alienam segetem vel vineam laeserit, requiramus, num imperitia eius aut negligentia id accidit. Nam si die ventoso id fecit, culpa reus est (nam et qui occasionem praestat, damnum fecisse videtur): in eodem crimine est et qui non observavit, ne ignis longius procederet. At si omnia quae oportuit observavit vel subita vis venti longius ignem produxit, caret culpa.

A harmadik fejezetből eredő kereset esetében is a *dolus* és a *culpa* büntetetik. Ezért, ha valaki a tarlóját vagy tövises földjét le akarta égetni és tüzet gyújtott, és a tűz tovább terjedt, és másnak a vetését vagy szőlőjét tönkretette, meg kell vizsgálni, hogy *imperitia* vagy gondatlanság megállapítható-e. Ha ugyanis ezt egy szeles napon tette, *culpa* áll fenn (aki ugyanis az alkalmat szülte, az látszik a kár okozójának): ugyanez az eset, aki nem vigyázott, hogy a tűz ne terjedjen tovább. De ha mindent megtett vagy a szél hirtelen ereje vitte tovább a tüzet, nem áll fenn *culpa*.

A *lex Aquilia* 3. fejezete azokat a károkozásokat rendeli büntetni, melyek nem illenek az 1. fejezet tényállása alá, tehát a rabszolgák és négy lábú igásállatok jogellenes és felrúháható megölésén kívüli rongálással járó tényállások.²⁵ A törvény külön nevesíti az égetéssel okozott károkat. A fenti forráshelyben ismertetett károkozás során kérdés, mit ért a jogtudós *imperitia* alatt. Az *artifexek* vagy az orvosok tevékenységétől eltérően ebben az esetben ugyanis nincs szükség valamilyen tanult szakmai tudásra, de még az öszvérhajcsártól megkívánt testi erőre sem. A *fragmentum* különbséget tesz az *imperitia* és a hanyagság (*negligentia*) között. A jogtudós leírása arra enged következtetni, hogy ebben az esetben az *imperitia* tapasztalatlanságot vagy tudatlanságot jelent, és a *culpával* kerül egy elbírálás alá. Ha ugyanis nem állna fenn *imperitia* a tűzvész okozója nem egy szeles napon végezte volna a tarlóégetést.

Kimentési lehetőség, ha a tarlóégető minden szükséges intézkedést megtett a károkozás elkerülése végett, de egy előre nem látható szélhajtás a szomszéd földjére hajtotta a tüzet. Ebben az esetben ugyanis nem az égetést végző *culpája*, hanem ellenállhatatlan erő, *casus* miatt következett be a kár.²⁶ Mivel az *imperitia culpának* számít, ezért a *casus* a tudatlant is felmenti a felelősség alól.

A másik eset az *actio aquae pluviae arcendae* megindításával kapcsolatos. Ezt a keresetet abban az esetben lehetett indítani, ha a szomszéd az esővíz természetes lefolyását

²⁵ Ulp. D. 9,2,27,5: *Tertio autem capite ait eadem lex Aquilia: Ceterarum rerum praeter hominem et pecudem occisos si quis alteri damnum faxit, quod usserit fregerit ruperit iniuria, quanti ea res erit in diebus triginta proximis, tantum aes domino dare damnas esto.* (Ugyanannak a *lex Aquilia*-nak a 3. fejezete mondja: ember és igásállat megölésén kívül, ha valaki másnak jogellenes égetés, törés, sérülés okozása által kárt okozott, annyi pénzt kell fizetnie a tulajdonosnak, amennyit az a dolog a következő 30 napban érni fog).

²⁶ Herbert HAUSMANINGER: *Das Schadenersatzrecht der lex Aquilia*, Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, Wien, 1996, 28.; Gai. Inst. 3,211: *impunitus est, qui sine culpa et dolo malo casu quodam damnum committit.* (Büntetlen, aki *culpa* és *dolus malus* nélkül *casus* miatt okoz kárt.)

valamilyen mű (*opus*) építésével megváltoztatta, és ezért kártól lehetett tartani. A per során a kár bekövetkeztétől féltő felperes az eredeti állapot helyreállítását és a *litis contestatio* utáni károk megtérítését követelhetette.²⁷ Pomponius Labeóra hivatkozva azt állítja azonban, hogy ha a szomszéd nem tiltakozott az olyan építmény ellen, amely miatt az esővíz kárt okozhatott neki, nem indíthatja meg a keresetet:

D. 39,3,19: *Pomponius libro 14 ad Quintum Mucium. Labeo ait, si patiente vicino opus faciam, ex quo ei aqua pluvia noceat, non teneri me actione aquae pluviae arcendae.*

E szabály alól kivétel:

D. 39,3,20: *Pomponius libro 34 ad Sabinum. Sed hoc ita, si non per errorem aut imperitiam deceptus fuerit: nulla enim voluntas errantis est.*

De így van, ha nem tévedés vagy *imperitia* által volt félrevezetve. Ugyanis a tévedőnek nincs akarata.

Hugo Burckhard szerint ebben az esetben egy szolgálomról van szó, melynél, ha a szomszéd nem tiltakozik az *opus* ellen, később nem indíthat keresetet, ha az építmény miatt az esővíz kárt okoz neki. Burckhard azt a kérdést járja körül, hogy ilyenkor a hallgatás már beleegyezésnek számít-e, ami kizárja a keresetindítást, vagy csak a kifejezett engedély. Szerinte erre a D. 39,3,20-ból adódik a válasz, hiszen a szomszéd, ha egyszer már kifejezetten beleegyezését adta volna az építményhez, később nem hivatkozhatna arra, hogy tévedett. Ha viszont tévedés miatt nem tiltakozott az *opus* ellen, megindíthatja a keresetet.²⁸

A tévedés (*error*) mellett az *imperitia* is szerepel, mint a kereset megindítását lehetővé tévő tényező. Az *imperitia* ebben az esetben nem a károkozó oldalán, hanem a szomszédja részéről kell, hogy fennálljon, lehetővé téve a kereset megindítását. Ha ugyanis a szomszéd tapasztalatlansága miatt – nem gondolva arra, hogy a mű hátrányosan befolyásolja az esővíz folyását – nem tiltakozott az építmény ellen, akkor követelheti a veszélyhelyzet elhárítását. Az *imperitia* ebben az esetben jogi tévedés, jogban való járatlanság is lehet, ha a szomszéd nem tudta, hogy a keresetet csak akkor indíthatja meg, ha már az *opus* készítésekor is tiltakozott ellene. Ebben az esetben így szintén az *imperitia* alapozza meg a felelősségre vonást, hiszen hiányában nem lehetne keresetet indítani a mű készítője ellen.

Összegzés

Az esetek elemzése rávilágít, hogy az *imperitia* mind a nem szerződészerű teljesítés, mind a szerződésen kívül okozott károk körében megalapozhatta a felelősségre vonást. A *lex Aquilia*-val kapcsolatos forrásokban az *imperitia* használata azt a törekvést is tükrözi, hogy a törvény alapján minél több esetben megindítható legyen a kereset. Bár főszabályként az *imperitia* a *culpával* esett egy elbírálás alá, néhány esetben megítélése eltért a jó és gondos családapától elvárt magatartástól. Mindez azt mutatja, hogy bár a római jog forrásaiban sem gyakori az említése, és a szakirodalom is keveset foglalkozik az *imperitiával*, a rómaiak hétköznapjaiban jelentős szerepet játszott.

²⁷ Ulp. D. 39,3,1,pr-1. A keresetről bővebben ld. SÁRY Pál: *Vízjogi szabályok az ókori Rómában*, Agrár- és Környezetjog 2019/26, 237–254., 249–251., Doi: 10.21029/JAEL.2019.26.219

²⁸ Hugo BURCKHARD: *Die actio aquae pluviae arcendae*, Verlag von Palm & Enke, Erlangen, 1881, 311–312.